

Scherp gehoord: beeldvorming in de dialecten over taal en mens dichtbij en verder weg

Veronique De Tier
Reinhild Vandekerckhove

Kent u spotrijmpjes als *Kiek, kiek, een kacheltje op de diek, Mie a ka / Mie a bra ka* en *sjoen sjink Sjang* of vraagt u zich af waarom de inwoners van Kortrijk *ennebijters* of *letterfretters* genoemd worden? Dit type spotzinnen en spotnamen was het onderwerp van de zevende Nederlandse Dialectendag die op 22 maart 2003 in Middelburg plaatsvond.

Zo'n tweejaarlijkse dialectendag heeft een vast stramien. In het ochtendgedeelte komen een aantal sprekers vertellen over het thema zelf en over hun relatie met het dialect. Dit jaar waren prof.dr. J. Taeldeman en prof. Dr. G. Rooijackers de gastsprekers, met als talig intermezzo de Groningse taalkunstenaar Driek van Wissen, die achter de schermen meewerkt aan Tien voor Taal.

Dat zo'n dialectendag een vast item wordt op de agenda van dialectliefhebbers bleek weer uit de goedgevulde zaal in de Stadsschouwburg. Meer dan 300 mensen hadden zich vooraf ingeschreven. Drs. W.T. van Gelder, commissaris van de Koningin in Zeeland opende de dag.

Met veel belangstelling luisterde het publiek naar het verhaal van prof. dr. J. Taeldeman over de verschillende soorten spotzinnen en -rijmpjes die voorkomen in het Nederlandse taalgebied. Hij belichtte deze zinnnetjes uit diverse invalshoeken (wat wil de taalgebruiker ermee bereiken, hoe worden ze gevormd?) en hij besprak een aantal opvallende kenmerken die aan de orde komen in dergelijke zinnnetjes.

Dialectvariatie is iets wat mensen altijd gefascineerd heeft: taalgebruikers weten immers dat een paar kilometer verder weg een ander dialect wordt gesproken, dat afwijkt van de eigen taal. Vooral de uitspraak van andersklinkende klanken en bijzondere woorden blijft gemakkelijk in het geheugen hangen. Al heel lang vindt precies dat soort kenmerken hun weg in zinnnetjes waarmee de dialectspreker naburige dialecten of dialecten uit andere regio's karakteri-

seert en (vriendelijk) bespot. Dat ze voor een buitenstaander onverstaaanbaar zijn, vergroot alleen maar het humoristische en ook raadselachtige effect. Denken we maar aan het West-Vlaamse *tettitatuute* (het is tijd dat het uit is) of het Brabantse *Mie a ka / Mie a bra ka* (Mie had het koud, Mie had het zeer koud).

Soms vinden we die spotlust i.v.m. het taalgebruik ook terug in bijnamen die aan de inwoners van andere gemeenten gegeven worden. In Limburg worden de inwoners van Groot-Gelmen *genannen* genoemd naar de groet *dag, genan* (dag, buur), de Kortrijkse spotnamen werden hierboven al genoemd: zij lieten vroeger de eind-neg weg (*ennebijters*) en laten nu nog de eind-t weg (*letterfretters*). Ook Frans-Vlaanderen heeft een aantal *enne-eters*.

Dergelijke spotzinnnetjes en bijnamen hebben al vroeg de aandacht getrokken van taal- en volkskundigen. Büld probeerde in 1939 te achterhalen of hij op basis van dergelijke spotzinnnetjes een dialectindeling van de Duitse dialecten kon maken. Prof. Weijnen bekeek later of die methode kon worden toegepast op Nederlands materiaal. In Vlaanderen verzamelde Jozef Cornelissen heel wat materiaal in 'Nederlandsche Volkshumor op stad en dorp, land en volk' (1928-1937). Deze uitingen bieden ons namelijk zicht op het bewustzijn van dialectverschil. Het zijn geen betrouwbare meetinstrumenten om dialectgebieden van elkaar te onderscheiden en een wetenschappelijk verantwoorde dialectindeling te maken, maar in vele gevallen getuigen ze toch van een bijzonder waarnemingsvermogen. De dialectspreker is in staat dialectverschillen te karakteriseren en te lokaliseren.

In de bedoelde zinnnetjes en rijmpjes vinden we vooral uitspraak-eigenaardigheden terug, zo blijkt uit wat in heel Nederland en Vlaanderen verzameld is d.m.v. allerlei enquêtes. Ook melodie en tempo zijn er een onderdeel van. Voor niet-Limburgers is het zangerige van bepaalde Limburgse dialecten een meer dan bekend en vaak nagebootst kenmerk. Ook de Limburgse uitspraak van de *sch* komt geregeld aan bod, zoals in *sjoen sjink Sjang* (mooie ham, Jan) of *sjoèn sjoon Sjang* (mooie schoenen, Jan). In de buurt van Eeklo wordt het gebruik van de glottisslag bespot met in *Ie'eloo ba'ng ze spe'ng die re'ng en an de za'ng blijven pla'ng* (in Eeklo bakken ze spekken die rekken en aan de zakken blijven plakken).

Het West-Vlaamse zinnetje *'t e 'n rute uut 't uus en o 't rint 't rint trin* (er is een ruit uit het huis en als het regent dan regent het erin) is in heel Vlaanderen bekend. Spot met de uitspraak van de Nederlandse ui komt onder andere voor in het Pajottenland met *ba ons tais da emme ze daiven en dé daiven dé raiven dat de plaimen in de geburen staiven* (bij ons thuis hebben ze duiven en de duiven die ruiven dat de pluimen in de geburen stuiven). Ook de uitspraak van de aa is een geliefkoosd onderwerp zoals te horen is in *in Wuiver sluige ze me de kuiten oep tuifel dat de gluizen duiveren* (in Onze-Lieve-Vrouw-Waver slaan ze met de kaarten op tafel zodat de glazen daveren) en in het bekende Mechelse zinnetje *daar staat alle zaterdagen veel water in de straten van aan de statie tot aan 't seminarie*.

Bekend zijn ook de zinnetjes waarmee men lacht met ontrondingen zoals in *aan de mieren hangen griene blaffetieren* (aan de muren hangen groene blaffeturen) uit Rumst of *Tier zet z'n schip in 't schier tgen de mier* (Tuur zet zijn schop in de schuur tegen de muur) uit Heist-op-den-Berg.

Iets wat zelden aan de aandacht lijkt te ontsnappen, is het weglaten of toevoegen van klanken. *Eur vin ga mei zinnen on no de pos achter gel* (haar vent gaat met zijn hond naar de post om geld) is een typisch Kortrijks zinnetje. In *ne kûilââûûôên* (een hoop oude hoge hoeden) wordt het weglaten van de -g- en de -d- door Oost-Vlamingen gehegeld. Het wegvallen van de r vormt het mikpunt in het Leuvense *den drèè rèè dèè de vèèdèè derrendèè dèè* (den Dré reed door de voordeur door en door door). Ook de Kortrijkse spotnamen zijn hiervan een voorbeeld.

Sommige zinnetjes laten vooral taalcreativiteit zien: het spottende lijkt hierin naar de achtergrond verdrongen. Mooie voorbeelden zijn het Brabantse *Pastapoeris! Pastapoera?*, dat niets meer betekent dan 'Past dat paar eens! Past dat paar jou?' en *etta lam oei? da lam et oei atta lam oei eei*, in het Nederlands te vertalen als 'Heeft dat lam hooi? Dat lam eet hooi als dat lam hooi heeft'. Ook Poperinge hoeft niet onder te doen met *Is dappier lattapang. Is dappof spietta-pier*. Het betekent 'Is de happe (= bijl) hier, laat de happe hangen. Is de happe (= de kop van de bijl) af, spiet (=vastzetten met een spie) de happe hier'.

Er zijn ook voorbeelden te vinden waarin dialectwoordenschat het mikpunt van spot is, zoals het Zeeuwse *kacheltje op de diek*, waarin *kachel* veulen betekent. Wie dat dialectwoord niet kent, denkt natuurlijk in de eerste plaats aan een verwarmingstoestel. Een Leuvens voorbeeld is *oele of eule* (kolen of olie), dat door buitenstaanders nauwelijks te interpreteren is.

Opvallend is dat grammaticale constructies en zaken die de woordbouw betreffen, zelden onderwerp zijn voor dergelijke spotzinnetjes, taalgebruikers zijn zich hier immers veel minder van bewust. Dat laatste is niet onbelangrijk. De genoemde zinnetjes, rijmpjes en bijnamen hebben een speels en volks karakter. Ze getuigen van de creativiteit van de taalgebruiker. Maar tegelijkertijd leggen ze op een fascinerende manier het bewustzijn van taal- en dialectverschillen bloot, zoals dat bij de doorsnee-taalgebruiker aanwezig is. En precies dat laatste draagt nog steeds de belangstelling van dialectwetenschappers weg. Meer informatie over dergelijke spotzinnetjes zijn te vinden in het zevende dialectenboek *Aan taal herkend. Het bewustzijn van dialectverschil* (voor meer informatie, zie de Signalen), dat op 22 maart werd gepresenteerd op de Zevende Dialectendag.

De tweede spreker, Driek van Wissen, demonstreerde op prettig-ironiserende wijze zijn dubbelhartige houding tegenover het dialect en de standaardtaal en had het over 'de kracht van het Algemeen Onbeschaafd Nederlands'.

Prof. dr. G. Rooijackers ten slotte had het over de rol van (inter)lokale tegenstellingen bij het zoeken naar de eigen, regionale identiteit en over het uitvergrooten van eigenaardigheden en slechte eigenschappen van naburige dorpelingen ter versterking van de samenhang binnen de eigen gemeenschap. Die eigenaardigheden vormen vaak de aanleiding tot het toekennen van spotnamen aan de inwoners van de buurdorpen.

In het namiddagdeelte was er voor elk wat wils. Het publiek kon kiezen uit een aantal workshops. Een kleine groep kreeg een rondleiding in het Zeeuws Documentatiecentrum dat documentatiematerialen verzamelt, beheert en documentatiematerialen toegankelijk maakt om datgene vast te leggen wat verloren dreigt te gaan. In de

workshop werd toegelicht welke materialen er verzameld worden over de Zeeuwse dialecten, hoe ze worden bewaard, welke informatie er over de Zeeuwse dialecten te vinden is, hoe ze klinken en welke dialectverschillen er optreden. Over dialectverschillen sprak ook dr. Jan Stroop: door het beluisteren van dialectopnamen uit verschillende regio's werd onderzocht welke specifieke kenmerken een rol spelen bij het herkennen van een dialect. Er werd ook aandacht besteed aan de verschillen tussen de algemene spreektaal in Vlaanderen en Nederland. De deelnemers kregen daarbij de kans hun eigen vaardigheden te testen en te demonstreren. Ook de Taalkamer uit het Huis van Alijn kwam aan bod in Middelburg. Dr. Jacques van Keymeulen demonstreerde er de fragmenten die ook in het museum te horen zijn. Hij vertelde het publiek wat de verschillen zijn tussen het Oost- en West-Vlaams, en liet de luisteraars ook kennismaken met de belangrijkste kenmerken van de drie grote dialectgroepen in Nederlandstalig België, Frans- en Zeeuws-Vlaanderen.

Het Vlaams Centrum voor Volkscultuur had het over orale geschiedenis in combinatie met dialectologie. Het gebruik van levensverhalen en mondelinge geschiedenis wint aan populariteit. Het verhaal van een dorp, stad of streek, de geschiedenis achter een organisatie, ... ze hebben met elkaar gemeen dat naast het raadplegen van schriftelijke of visuele bronnen, menselijk kapitaal belangrijker wordt als informatieleverancier. Marc Jacobs en Hilde Schoefs vertelden het publiek wat *oral history* inhoudt en vroegen zich af of kennis van het lokale dialect een vereiste is om gegevens te verzamelen. De workshop was bedoeld als korte inleiding op mondelinge geschiedenis en verduidelijkte de functie die dialecten daarbij spelen.

In de workshop over "Digitalisering en popularisering van een sprekend woordenboek" werd door Rinus Willemsen en Pau Heerschap (Zeeuwsche Vereeniging voor Dialectonderzoek) uitgelegd hoe men het Woordenboek der Zeeuwse dialecten (1964) heeft gedigitaliseerd en klaargemaakt voor de 21^e eeuw, wat het belang is van cd-roms voor dialectwoordenboeken en waarom toevoegingen zoals een Nederlandstalig trefwoordenregister, verhalen, oude afbeeldingen en actuele socio-economische gegevens belangrijk zijn.

In een laatste workshop kwam het Goeman-Taeldeman-Van Reenen-project aan bod. Het Meertens Instituut vervaardigde een cd-rom met een database met dialectgegevens van 620 plaatsen in Nederland en Vlaanderen. In de workshop toonde Boudewijn van den Berg hoe ook niet-professionele gebruikers met deze cd-rom aan de slag kunnen en hoe men met deze cd-rom vrij gemakkelijk kaarten kan maken op basis van de gegevens uit de database.

In de bovenzaal van de Stadsschouwburg stelden diverse heemkundekringen en dialectverenigingen uit het hele Nederlandse taalgebied hun activiteiten en publicaties voor. Het uitzonderlijke goede weer was vooral hier een spelbreker. De meeste mensen brachten slechts een kort bezoek aan de ruim twintig standhouders. Een deel van het publiek koos immers voor de zon. Wie zich had ingeschreven voor de rondleiding door Middelburg, kon alleen beamen dat Middelburg zich op zijn best liet zien op zo'n stralende dag.

Tijdens het middagprogramma kon men in de Stadsschouwburg ook rustig genieten van volks- en streektaalmuziek. In de foyer brachten de Zeeuws-Vlaamse groep Ambras en het Groningse trio Peter de Haan, Frank den Hollander en Alina Kiers afwisselend hun repertoire.

De zevende Nederlandse Dialectendag werd georganiseerd door de Stichting Nederlandse Dialecten, deze keer in samenwerking met het Vlaams Centrum voor Volkscultuur vzw en de Stichting Cultureel Erfgoed Zeeland. De provincie Zeeland, het VSB Fonds (werkgebied Zeeland), het ministerie van Onderwijs, Cultuur en Wetenschappen en het ministerie van de Vlaamse Gemeenschap, afdeling Volksontwikkeling en Bibliotheekwerk zorgden voor financiële ondersteuning van de zevende Dialectendag.

Een goed gevulde zaal voor het ochtendprogramma van de zevende Nederlandse Dialectendag in Middelburg op 22 maart 2003. (Foto Henk Scholte)

Prof. dr. Gerard Rooijackers. (Foto Henk Scholte)

Prof. dr. Johan Taeldeman. (Foto Henk Scholte)